

5. Мірошниченко А.М. Земельне право України: Підручник. – К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2009. – 712 с.
6. Постановление Верховной Рады Автономной Республики Крым от 19 мая 1999 г. № 514-2/99 «О порядке решения вопросов административно-территориального устройства Автономной Республики Крым» // Сборник нормативно-правовых актов Автономной Республики Крым. – 1999 г. – № 5. – стор. 465.
7. Перепелиця М. Як подолати проблеми, що гальмують встановлення меж населених пунктів // Землевпорядний вісник. – 2009. – № 2. – С. 42–43.
8. Рішення Конституційного Суду України від 13 липня 2001 р. за конституційним поданням народних депутатів України щодо офіційного тлумачення термінів «район» та «район у місті», які застосовуються в пункті 29 частини першої статті 85, частині п'ятій статті 140 Конституції України, і поняття «організація управління районами в містах», яке вживається в частині п'ятій статті 140 Конституції України та в частині першій статті 11 Закону України «Про столицю України – місто-герой Київ», а також щодо офіційного тлумачення положень пункту 13 частини першої статті 92 Конституції України, пункту 41 частини першої статті 26 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» стосовно повноваження міських рад самостійно вирішувати питання утворення і ліквідації районів у місті (справа про адміністративно-територіальний устрій) // Офіційний вісник України. – 2001. – № 29. – Ст. 1327.

Валецька О.В., ЧДУ ім. П. Могили

АНАЛІЗ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВА НА МИРНЕ ВОЛОДІННЯ МАЙНОМ (НАЛЕЖНИХ ДО ВИПЛАТИ КОШТІВ)

Особую роль в судебной защите прав человека (в том числе права на справедливое вознаграждение за труд) играет Европейский суд по правам человека. Практика Европейского суда свидетельствует, что одной из основных проблем при обращении граждан является задолженность по заработной плате. Поэтому цель статьи – анализ решений Европейского суда в сфере защиты права на мирное владение имуществом, в первую очередь, на заработную плату.

European Human Rights Court is an important issue of Human Rights protection, the right for equal payment as well. The European Court's practice proves that the one of the main themes of civil actions is payment debts. So the aim of the article is analyses of Human Rights EU Court practice in peaceful possessing right protection sphere, first of all of salary issues.

Реформування в Україні трудового права на сучасному етапі неможливо без врахування досвіду провідних європейських держав з ринковою економікою та високим ступенем захисту основоположних прав людини. Слід зазначити, що найбільш важливі та значимі положення, які стосуються гарантування та захисту прав та свобод людини зосереджені у Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (від 04 листопада 1950 р.) (далі – Конвенція) [1], якою було передбачено створення Європейського суду з прав людини – ключової європейської інституції, що забезпечує дотримання прав і свобод людини, а також порядок формування, організацію та функціонування, основні параметри процедури

прийняття справ до розгляду та їх судовий розгляд. Приєднання України до Конвенції стало стимулюючим чинником у питанні оптимізації усіх інститутів трудового права. Як свідчить практика, однією із основних проблем при зверненні громадян до системи національного правосуддя у трудових правовідносинах є заборгованість із заробітної плати. Але, на жаль, ці звернення не гарантують поновлення порушених прав. Аналізуючи практику Європейського суду з прав людини щодо України, можна зробити висновок, що причини порушення частіше за все полягають у недосконалому законодавстві нашої держави або в його практичному застосуванні державними органами та судовими інстанціями. Тому метою статті є аналіз рішень Європейського суду у сфері захисту права на мирне володіння майном, у першу чергу, на заробітну плату. Цю проблему висвітлювали у своїх працях: К. Андріанов, Н. Болотіна, М. Феськів, В. Жернаков, Г. Чанишева, Н. Хуторян, Е. Шишкіна, М. Ентін, Г. Куп, О. Пащенко, І. Коваль, Т. Фулей. Разом з тим, дослідження практики Європейського суду з прав людини щодо захисту прав особи у трудових відносинах не втратили своєї актуальності.

Згідно зі ст. 1 Першого протоколу до Конвенції кожна особа має право мирно володіти своїм майном. У своєму дослідженні поняття «майно» в практиці Європейського суду з прав людини Т. Фулей класифікує справи, розглянуті Судом, щодо порушення права власності та виділяє окремі об'єкти таких спорів:

- усе «власне» майно особи, що може входити до складу спадщини;
- нерухомість;
- прибутки, що пов'язані з власністю;
- рухоме майно;
- банківські внески;
- частка у пенсійному фонді;
- кошти, належні до виплати заявникам на підставі судового рішення;
- майнові права;
- акції компаній тощо [2, с. 45–46].

Необхідно зауважити, що заяви щодо невиконання судових рішень про виплату належних заявникам сум становлять переважну більшість усіх звернень до Суду проти України. Ці рішення стосуються таких виплат: компенсація за речове забезпечення колишнім військовослужбовцям; заборгованість із заробітної плати; кошти, присудженні юридичній особі [2, с. 46]. Серед цих виплат перше місце займають виплати заборгованості із заробітної плати.

У загальновизнаній класифікації прав людини право на працю та справедливу винагороду відноситься до другого покоління прав людини, що відображають усвідомлення суспільством імперативів узгодження соціальних протиріч та призначені для розширення соціальної опори влади та укріпленні демократії шляхом знаходження балансу інтересів у соціальній та економічній сферах [3, с. 288]. Ці права відрізняються не тільки предметом та часом виникнення, але й засобами та ступінню забезпечення, тому що їхня реалізація передбачає та спирається на втручання держави. Вони не можуть існувати без організаційної та господарської діяльності держави, без різного роду соціальних програм. Однак є ще одна риса, яка

відрізняє ці права від прав першого покоління – це судовий захист, який є достатньо гнучким. Він надається лише в тій мірі, в якій ці права знаходять своє відображення у сучасному законодавстві. Переведення окремих прав людини другого покоління у категорію підсудних не тягне за собою автоматичних змін їхніх базових характеристик [3, с. 288].

Висока ефективність рішень Європейського суду з прав людини обумовлена притаманними фактично тільки для нього особливостями: судовий контроль за дотримання прав людини державами-учасниками, колективний міжнародний нагляд за належним виконанням постанов Суду, великі процесуальні можливості фізичних та юридичних осіб відстоювати свої права [3, с. 358]. Як зазначають фахівці, європейська система має багатоповерхову конфігурацію. Перший поверх – національні судові органи, від нормальної діяльності яких залежить фактичний рівень поваги прав людини в країні та можливості їхнього відновлення у разі порушення. Другий поверх – Європейський суд з прав людини, який стає необхідним, якщо судова система дає збій, не справляється зі своїми обов'язками або у разі прогалин у законодавстві відносно захисту прав людини. Третій поверх – міжнародний нагляд за виконанням державами-деліквентами постанов Суду. Такий нагляд здійснює Комітет Міністрів Ради Європи (п. 2 ст. 46 Конвенції). Четвертий поверх – виконання постанов [1]. Під виконанням розуміється виплата визначеної Судом справедливої компенсації, усунення юридичних наслідків порушення (індивідуальні заходи) та реалізація комплексу заходів, які направлені на попередження повторів у майбутніх аналогічних або схожих ситуаціях (заходи загального характеру) [3, с. 360]. Саме з цих позицій ми будемо розглядати особливості судового захисту прав громадян України у разі порушення їх прав у сфері оплати праці.

До 1998 року звернення спершу розглядалися Європейською комісією з прав людини, яка робила висновок про їхню прийнятність, після цього справа могла бути передана до Європейського суду, а Протоколом № 11, який вступив в силу 1 листопада 1998 року, передбачено замість попередньої системи конвенційного контролю систему єдиного суду, що діє на постійній основі і розглядає справи як на попередній стадії, так і на стадії ухвалення рішення [3, с. 23].

11 вересня 1997 року для України набула чинності Конвенція про захист прав і основних свобод людини і, відповідно до ст. 9 Конституції, вона стала частиною національного законодавства. Тому громадяни України мають право звернутися до Суду, якщо вважають себе потерпілими від порушення державою одного або кількох основних прав, які гарантовані Конвенцією та Протоколами до неї, шляхом направлення заяви або заповнення формуляра Суду. Суд не розглядає заяви, спрямовані проти приватних осіб або недержавних організацій. Згідно зі ст. 35 Конвенції Суд може прийняти заяву до розгляду тільки після того, як було вичерпано всі національні засоби правового захисту і впродовж шести місяців від дати прийняття остаточного рішення [1]. Стосовно України йдеться про процедуру судового провадження, яка передбачає можливість апеляційного та касаційного оскарження прийнятого судового рішення. Ратифікація Конвенції дала поштовх для нової оцінки функціонування механізму захисту прав людини [5, с. 32].

Згідно Конвенції подати позов до Європейського суду можуть держави та приватні особи, але фактично розвиток Європейської системи пішов шляхом передачі ініціативи повністю на рівень особистості. Тому потерпілі відстоюють свої індивідуальні права. Можливість звернення в інтересах третіх осіб або суспільства в цілому Конвенція не передбачає, але на практиці, в якості «побічний ефекту», вони запускають механізм еventуальної корекції національної правової системи та наближення правових систем усіх держав-учасників Конвенції [3, с. 365]. На цьому аспекті ми зосередимо увагу та проаналізуємо докладніше.

Відповідно до ст. 46 Конвенції держави-учасниці зобов'язуються виконувати остаточне рішення Суду в будь-якій справі, в якій вони є сторонами. У разі невиконання рішення в частині виплати грошових коштів, присуджених заявнику, у встановленій Судом строк, на всю суму нараховується пеня. Наприклад, у справі «Тарнавський проти України» щодо порушення Україною його прав, гарантованих п. 1 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а також ст. 1 Першого протоколу до Конвенції у зв'язку з позбавленням його права на мирне володіння своїм майном через невиконання винесених на його користь рішень, Суд постановляє, що «(а) протягом трьох місяців з дня, коли рішення стане остаточним відповідно до пункту 2 статті 44 Конвенції держава-відповідач має сплатити заявнику заборгованість за досі не виконаними рішеннями (виплата заявнику заборгованості по заробітній платі), а також 2600 євро як компенсацію за моральну шкоду та 100 євро судових витрат. Ця сума має бути конвертована у національну валюту держави-відповідача на день здійснення платежу, з урахуванням будь-якого податку, який може бути стягнуто; (б) у випадку невиконання чи несвочасної виплати державою-відповідачем належної заявнику суми, на неї нараховуватиметься пеня, яка дорівнює граничній позичковій ставці Європейського центрального банку плюс три відсотки, з часу, коли закінчиться згаданий вище тримісячний строк, і до моменту повного розрахунку» [6, с. 14]. Особливе значення має те, що справедлива сатисфакція призначається Судом у випадку, коли внутрішнім законодавством держави-відповідача не передбачена чи передбачена лише часткова компенсація за таке порушення. Таким чином, оперативна розробка та прийняття відповідних нормативно-правових актів дозволить уникнути значних виплат з державного бюджету України. Якщо з 1997 по 2004 рік Європейським судом було винесено 23 рішення щодо України, то лише за 2005 рік було постановлено 120 рішень у справах проти України, з яких у 119-ти було констатовано порушення Україною положень Конвенції. Протягом 2006 року Україна сплатила за рішенням Європейського суду з прав людини понад 2,8 млн. гривень відшкодувань по 172 рішенням. Крім того, держава також виплатила заявникам понад 5,5 млн. гривень за рішенням українських судів, та понад 3,5 тис. гривень пені за несвоєчасну оплату грошей 34-м заявникам [7, с. 10].

На 1 грудня 2008 року (за статистикою винесених рішень Європейського суду з прав людини проти України) саме з цієї категорії звернень було винесено 74 постанови на користь працівників, яким, крім заборгованості, виплатили компенсацію моральної шкоди, судових витрат у сумі понад 163 тис. євро, що становить близько 1 млн 726 тис. грн. З одного боку, це

свідчить про системні проблеми як у законодавстві, так і правозастосовній практиці, з іншого – про зростання правової культури та перспективи вирішення правових проблем у нашій державі. За повідомленням міністра юстиції М. Оніщука за статистикою в 2007–2009 роках присуджено суму справедливої сатисфакції Європейським судом у зв'язку з розглядом заяв громадян України проти своєї держави в розмірі 789 198 євро [8, с. 5].

Крім того, проблемним залишається питання надмірної тривалості вирішення спорів у рамках цивільного судочинства у порушенні статті 6 Конвенції. Результатом розгляду Європейським судом аналогічних справ громадян Польщі стало введення у цій державі закону «Про порушення права сторони на розгляд справи без необґрунтованої затримки судового розгляду». На жаль, в Україні немає аналогічного закону, хоча він безумовно поліпшив би ситуацію з надмірними строками розгляду справ [9, с. 10]. Рішення, винесені національним судом на користь працівників, залишаються частково або повністю невиконаними протягом п'яти-семи років, як, наприклад, у справі «Фільштейн проти України» [10, с. 18]. І рішення Суду дають змогу прискорити виплату суми боргу працівникам. Слід підкреслити, що у своїй практиці Суд підходив до цієї проблеми дуже індивідуально. Разом із тим були встановлені певні критерії, в світлі яких слід оцінювати тривалість провадження, це: складність справи, поведінка заявника, дії відповідних органів [11, с. 131].

Окремо необхідно зупинитися на аналізі заходів загального характеру, які вживаються державою-відповідачем для запобігання новим, подібним до визначених Судом, порушенням. Такі заходи можуть бути направлені як на зміну відповідної практики, так і на внесення змін у законодавство. У цьому ракурсі набуває нової перспективи процес формування інституту оплати праці з огляду на міжнародні стандарти та практику Європейського суду. По-перше, визнання заробітної плати, несплаченої працівнику, його майном, яким він має право вільно володіти. По-друге, визначення розумних строків щодо тривалості виконання рішення суду. По-третє, сплата справедливої сатисфакції. По-четверте, обов'язковість виконання рішення Суду у строки, визначені ним. Держави, які роблять спробу ухилитися від виконання, ризикують опинитися під жорстким міжнародним пресом. По-п'яте, національні суди мають можливість прямо та безпосередньо посилатися на постанови Європейського суду при обґрунтуванні своєї правової позиції.

Окремі автори вважають, що прецедентне право, яке формується Європейським судом, інтегрується у внутрішній правовий порядок держав-учасниць [3, с. 360]. У науковій літературі часто вживаються саме терміни зі словом «прецедент». Серед науковців ведеться дискусія стосовно питання, чи є рішення Європейського суду прецедентом, і, згідно сталої класифікації, чи є воно джерелом права. Британські науковці розглядають правову природу рішень Суду переважно через призму судового прецеденту в притаманному їм розумінні; французькі дослідники (Жан П'єр Маргено, Жан-Франсуа Ренусі, Фредерік Сюдр) і російські вчені (М. Ентін, С. Горшкова) аналізують рішення через призму доктринального погляду країн континентальної Європи, за якими судова практика не є джерелом права [12, с. 103]. Українські правники (П. Рабинович, Н. Раданович, К. Андріанов, Ю. Зайцев, Г. Куц) висловлюють думку, що Конвенція

не передбачає юридичних підстав для надання рішенням Суду статусу прецеденту в розумінні англійської доктрини. В. Туманов вважає, що є достатні підстави говорити про прецедентне право, але в дещо інакшому розумінні, ніж традиційне: тлумачення норм і понять Конвенції, яке дає Європейський суд, наближене за своєю юридичною значимістю до рішень конституційних судів [12, с. 104]. Порівняльний аналіз прецедентного права у його традиційному розумінні, сформованого на континенті традиції щодо судової практики та діяльності Європейського суду, дає змогу визначити, «що мета Європейського суду не створення прецеденту, а констатація наявності певного Європейського правового стандарту на основі відповідної норми Конвенції» [13, с. 37]. Рішення Суду є лише консультативним і пояснюючим матеріалом для національних органів держав, яких не стосується конкретне рішення; вони не стають джерелом права і не породжують нової норми. «Суд вдихає життя в положення Конвенції, надаючи їм гнучкості та створюючи сприятливі умови для більш широкого їх застосування» [12, с. 104]. Крім того, як слушно зазначають дослідники, практика Суду «надихає» уряди всіх держав-учасниць Конвенції відповідним чином змінювати національне законодавство заздалегідь [13, с. 41]. У більшості європейських країн створені спеціальні механізми контролю, які забезпечують попередню експертизу законопроектів щодо їхньої відповідності Конвенції. Для України надзвичайно важливим є «превентивні» засоби реагування: проведення експертизи всіх законопроектів на відповідність Конвенції про захист прав людини і основних свобод, а також перегляд чинного законодавства.

30 березня 2006 р. набрав чинності Закон України «Про виконання та застосування практики Європейського суду з прав людини» [14]. Зазначений Закон встановлює обов'язкове здійснення юридичної експертизи всіх законопроектів, а також підзаконних нормативних актів, на які поширюється вимога державної реєстрації. Також Законом передбачено здійснення перевірки чинних законів та підзаконних актів на відповідність Конвенції та практиці Суду. Важливо підкреслити, що відповідно до Закону суди України при розгляді справ повинні застосовувати Конвенцію та практику Суду як джерело права. 31 травня 2006 року прийнято постанову Кабінету Міністрів України № 784 «Про заходи щодо реалізації Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», якою на Міністерство юстиції покладено функції органу, відповідального за забезпечення представництва України в Європейському суді з прав людини та виконання його рішень [15].

Підсумовуючи вищевказане, необхідно зазначити, що Європейський суд не підміняє собою національні суди, але його рішення передбачає необхідність вжиття заходів індивідуального та загального характеру. Останні направлені як на зміну відповідної практики, так і на внесення змін у законодавство. Виконання рішень Суду є складним процесом, який має привести до поліпшення правового клімату в Україні. Набуває нової перспективи процес реформування трудового законодавства з огляду на міжнародні стандарти та практику Європейського суду: визнання заробітної плати, не виплаченої працівникові, його майном, яким він має право мирно володіти; визначення розумних строків щодо тривалості виконання рішення суду; сплата справедливої сатисфакції; обов'язковість виконання рішення Суду у строки, визначені ним.

Література:

1. Конвенції Ради Європи про захист прав людини та основоположних свобод від 04.11.1950 р. // <http://zakon1.rada.gov.ua>.
2. Фулей Т.І. Поняття «майно» в практиці Європейського суду з прав людини / Т.І. Фулей // Вісник Верховного Суду України. – 2008. – № 3 (91). – С. 43–48.
3. Европейское право. Право Европейского Союза и правовое обеспечение защиты прав человека: учебник для вузов / [рук. авт. колл. и отв. ред. д.ю.н., проф. Л.М. Энтин, – 2-е изд., пересмотр. и доп.]. – М.: «Норма», 2007. – 960 с.
4. Рада Європи: Діяльність та здобутки. – К., 1999. – 87 с.
5. Пашенко О. Європейські стандарти у галузі прав людини: реалії та перспективи українського законодавства / О. Пашенко // Право України. – 2006. – № 4. – С. 32–35.
6. Європейський суд з прав людини та Україна // Урядовий кур'єр. – 2007. – № 25. – С. 14.
7. Хто виграв від позовів? // Урядовий кур'єр. – 2007. – № 5. – С. 10.
8. Оніщук М. Невиконання судових рішень обходиться дорого / М. Оніщук // Урядовий кур'єр. – 2009. – № 172. – С. 5.
9. Насад В. Судова «тяганина» не потрібна / В. Насад // Урядовий кур'єр. – 2007. – № 204. – С. 10.
10. Європейський суд з прав людини та Україна // Урядовий кур'єр. – 2009. – № 175. – С. 10.
11. Коваль І. Право на справедливий суд: практика Європейського суду з прав людини щодо України / І. Коваль // Право України. – 2006. – № 10. – С. 129–132.
12. Шишкіна Е. Деякі аспекти правової природи рішень Європейського суду з прав людини / Е. Шишкіна // Право України. – 2005. – № 9. – С. 102–104.
13. Андріанов К. Правова природа рішень Європейського суду з прав людини / К. Андріанов // Право України. – 2002. – № 3. – С. 37–41.
14. Про виконання та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23 лютого 2006 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 30. – Ст. 260.
15. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: постанова Кабінету Міністрів України від 31 травня 2006 р. // Офіційний вісник України. – 2006. – № 22. – Ст. 1655.

Дробот Ж.А., ЧНУ ім. Б. Хмельницького СИСТЕМА ГАЛУЗЕВИХ ПРИНЦИПІВ ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ

В статье анализируются законодательно закрепленные принципы пенсионного страхования, перечень которых не является совершенным. Предлагается дополнить систему таких принципов принципами обеспечения социальной справедливости и участия профсоюзов, их объединений в контроле за развитием и функционированием системы пенсионного страхования.

In the article it is analyzed the legislative determined principles of the pension insurance the number of which are not complete. It is suggestive to supplement the system of such positions by the principles of providing with social justice and the participation of trade unions and their unifications in controlling of the devolvement and functioning of the pension insurance's system.

Пенсійне страхування в Україні базується на певних правових принципах, визначених законодавством України. Принципи пенсійного стра-